

MICHEL ESPAGNE, *L'ambre et le fossile. Transferts germano-russes dans les sciences humaines, XIXe–XXe siècles*,

Paris 2014, Armand Colin, 296 s., ISBN 978-2-200-29519-6

Kniha *L'ambre et le fossile* Michela Espagne je zdařilou syntézou studií, které autor již přes dvacet let věnuje problému kulturních transferů. Ve svých prvních pracích na toto téma se Espagne opíral o analýzu francouzsko-německých vztahů.¹ Historikův přístup, jenž spočívá v rozboru vztahů mezi dvěma národními literaturami, ale není komparativní. Jestliže komparace dává do souvislosti dva literární subjekty, které pocházejí ze systémů, jež jsou považovány za vzájemně cizí, studium kulturních transferů nepovažuje jinakost za vyhraněnou, závisající pouze na homogenních systémech či na uzavřených kulturních oblastech. Tento přístup se naopak snaží při hledání společného základu několika kulturních systémů rozložit podstatu vztahů na jednotlivé vrstvy. Kulturní transfery jasně ukazují míšení či hybridizaci, jež v sobě nese každé národní společenství tvořené konstelacemi a sítěmi, které jsou nahlíženy diachronním a synchronním úhlem pohledu.

Za roky svých výzkumů Espagne rozšířil záběr kulturních transferů o ruský prvek. Nový kulturní trojúhelník dal vzniknout transdisciplinárním studiím, v nichž se uplatnila literatura, filozofie, antropologie a lingvistika. Badatelé, se kterými autor spolupracoval, se zabývali konkretizací transferů v podobě literárních textů a analyzovali prostředí, v kterých k těmto výměnám docházelo stejně jako prostředníky, kteří výměny umožnili.² Připomeňme, že v autorových pracích se spíše než o otázku „přenašečů, jedná o téma prostředníků či zprostředkovatelů“. Na rozdíl od přenašečů nejsou zprostředkovatelé charakterizováni pouze přesunem mezi dvěma odlišnými póly, ale plně a simultánně se projevují a zapisují do obou prostředí, které prostřednictvím svého jednání propojují.³ Otázka jedinečnosti životních drah těchto prostředníků je v centru badatelského zájmu

1 MICHEL ESPAGNE, *Les transferts culturels franco-allemands*, Paris 1999.

2 K rozmanitosti analyzovaných témat a studovaných individuálních životních cest více KATIA DMITRIEVA, MICHEL ESPAGNE (edd.), *Philologiques IV: Transferts culturels triangulaires. France-Allemagne-Russie*, Paris 1996. Zároveň je možné konzultovat tematické číslo časopisu *Cahiers du monde russe*, které Michel Espagne koordinoval s Wladimírem Berelowitchem.

3 Pro přesnější definici role prostředníka více MICHEL WERNER, MICHEL ESPAGNE, *Transferts. Relations interculturelles franco-allemandes (XVIII–XIXe siècles)*, Paris 1988.

Michela Espagne již od jeho prvních publikací, které pojednávají například o Heinrichu Heineovi, Moši Hessovi či Victoru Cousinovi, tedy o uvedení Hegela do Francie jeho prostřednictvím. Aniž by se omezoval pouze na literární kariéry renomovaných učenců, rekonstruoval též cesty mnohem méně známých aktérů, například učitelů němčiny či vychovatelů, kteří emigrovali do oblasti Bordelais.⁴ Při studiu těchto životních drah se historik zaměřil na zvláštní rys vědních oblastí, které z nich vytvořily disciplíny vhodné pro kulturní výměny. Zajímal se přitom předně o metody práce každého specialisty, jenž napomohl kulturním přenosům a setkáním. Tímto způsobem Espagne zkoumal cesty, díky kterým díla, myšlenky, stejně jako obory překročily hranice, aby se (re)konstruovaly a přetvořily během svých translací ve specifických kontextech a pozadích, k nimž historik přihlíží, aby lépe uchopil dynamiku těchto výměn. Přejít z jednoho do jiného pozadí může vést až k tzv. *resémantisation*, fenoménu reinterpretace, která nechává vyniknout důležitosti produkce a recepce prostředí, aniž by přitom byly vymazány jeho propustnosti. Pro vysvětlení těchto propustností věnuje Espagne velkou pozornost geografickým periferiím, včetně periferií, které ohraničují obory.

V knize *L'ambre et le fossile* najdeme oblíbená autorova témata. Jde předně o specifickou roli okrajů/mezí v dějinách kulturních transferů a dále o výskyt jedinečných míst, která jsou k těmto transferům obzvláště vhodná, a epistemologické rekonstrukce, které způsobují. Opírá se o již dobře prověřený teoretický rámec, vykresluje detailní obraz kulturních výměn, které probíhaly po jedno století mezi Ruskem a Německem, počínaje cestou Alexandra von Humboldta na Sibiř (1829) přes kariéru Jurije Lotmana až po téma univerzity v Tartu a období post-stalinistického tání. Ohromná galerie portrétů mužů, kteří se zasadili o kulturní transfery v rámci francouzsko-německo-ruského prostoru, často na okrajích říše, přitom nepředstavuje pouze zjednodušenou ilustraci, jež by měla demonstrovat platnost badání transferů. Ať už jde o Georgese-Frédérica Parrota, Nicodéma Kondakoffa, Louise Réaua či Julia Meyer-Graefa, kariéry těchto mužů a jejich práce, bez ohledu na to, jak jsou rozdílné,⁵ nabízejí srovnávací pohledy a platformu, skrze niž lze postihnout triangularitu přesunů a transfe-

4 M. ESPAGNE, *Les transferts culturels*.

5 První ze jmenovaných se z francouzského podnětu podílel na založení německé univerzity v ruském impériu; druhý, byzantolog, se zasadil o uvedení byzantské kultury do evropské historie; třetí, historik umění a propagátor vlivu francouzského umění, se prakticky neustále objevuje napříč francouzskými, německými a ruskými prameny; čtvrtý muž byl německým historikem umění, jenž analyzoval Dostojevského dílo ve srovnání s francouzským uměním – srov. kapitolu *L'usage de l'étranger dans la définition d'une culture artistique*, s. 84–100.

rů. Rozmanitost jejich profilů a kariér umožňuje snoubit obecné s konkrétním a odhaluje, jakým způsobem jednotlivci, kteří se opírali o prestižní instituce či se s nimi zkrátka nějak spokojili, umožnili vznik nových kulturních výměn navázáním na ty předchozí, od Paříže až po střední Asii, s centry v Berlíně, Drážďanech či Tartu. Publikace tak nabízí dějiny humanitních věd a odhaluje proces vytváření nových polí výzkumu a postup přetváření některých pojmů „mimo vylučné národnostní vymezování“. Cílem není změřit míru vlivu jedné národní literatury na druhou či jedné vědní oblasti na druhou, ale sledovat jejich diachronní či synchronní vývoj. Zvláštní pozornost je věnována německé filozofii a jejímu přesahu do filozofie jazyků, literárních dějin, antropologie a dějin umění. Zároveň jsou sledovány prostupnosti mezi obory a způsob, jímž jsou importovány a transformují se při přechodu z jedné do jiné kulturní oblasti. Kulturní transfery z velké části následovaly trasy, jež byly vytyčeny mnoha původně jinými cestami, například studiem v zahraničí, expedicemi, exilem či zvaním učenců do Ruska. Soukromé a intelektuální putování vyústilo ve vytvoření specifického prostoru, jenž se Espagne snaží kartograficky vymezit, mimo jiné skrze návrh pojmu „geografie kontaktních míst“ (s. 13). Autor zároveň nabízí pojem „zvláštní geografie transferů mezi několika kulturami“. Ta vytváří prostor, který není homogenní a naopak je charakterizovaný „strukturálním míšením či hybridizací“ nezbytnými pro transfery (s. 114). V tomto svém předpokladu propojuje dvě kategorie – prostor a kulturu – a zdůrazňuje, jak se navzájem ovlivňují.

Propojení mezi kulturou a prostorem není nové. Posloužilo však k esencializování prostoru, přiřazujíc mu stálou, ba dokonce jedinečnou identitu. To ale není Espagnův cíl v této knize, která spíše usiluje dopátrat se, jak je prostor artikulován ve vědeckých diskurzích, přičemž se opírá o kulturní dějiny vnímané jako hluboce polymorfní a mnohovrstevné.

Espagne pojem kultura důkladně diskutuje a dává vyniknout jeho pluralitě, když analyzuje různé definice navrhované jím studovanými autory. U Alexandra Veselovského, v knize hojně citovaného,⁶ je kultura chápána jako série překrývajících se významů. Kultura se u něj neustále vyvíjí a znovu se vytváří, o čemž svědčí souvislosti, které Espagne spatřuje u Humboldta, Jakobsona, Lévi-Strausse či Franze Boase.⁷ Není však snadné charakterizovat a vymezit určitý kulturní prostor a vycházet přitom z tak široce pojatého pojmu kultury. Espagne si ale

6 Je mu rovněž věnována celá kapitola: *La notion de culture et le comparatisme vers 1900: le cas de Veselovski*, s. 145–171.

7 Kapitola *Quelques passages de la notion de culture*, s. 19–36.

za opěrný bod zvolil umělecko-literární diskurz⁸ a vyzdvihl jeho důležitost jako prostředku, „který umožňuje reprezentovat určitý kulturní kontext“, který se pochopitelně mění, zůstává však uchopitelným. Mimo jiné právě díky tomuto pojetí kultury je možné definovat to, co se mění.

Takovýto umělecko-literární diskurz umožňuje mimo jiné konstruovat obraz cizince a „cizího“ (s. 84–88) a integrovat díla do nové literární krajiny. Od tohoto momentu nejsou již díla jednoduše importována, nýbrž „přejata kreativním způsobem, který z nich tvoří plnohodnotné součásti receptivní kultury“ (s. 79). Nadto nechává akt uznání dalšího cizince v pantheonu zahraniční literatury vyniknout rozmanitostí různých možností. Některá díla, jež ve vlastním kreativním prostředí nebyla oceněna, se dočkávají většího dodatečného uznání v receptivním kontextu (s. 69–78). Významové posuny a rekonpozice formující se během těchto přechodů jsou odhalovány díky protínajícím se pohledům. Ukazují, že jistá zpětná vazba a navrácení se skrze „druhého“, jsou nezbytné pro definici sama sebe a zároveň pro vytvoření vztahu k uchopení třetího prvku. Receptivní literatury ve Francii si ponechává Německo jako referenční horizont a opačně, neboť setkání třetího by nebylo možné, aniž by došlo k předchozímu zprostředkování, což poukazuje na nutnost analýzy triangularity transferů. Prostředí, v němž se utvářejí nové kulturní vztahy, i pokud není rozděleno národními limity, zůstává přesto heterogenním, což dokazuje síť měst a ostatních kontaktních bodů, o něž se opírají kulturní transfery.

Kulturní transfery se projevovaly více či méně hmatatelnými aspekty. Jejich nejkonkrétnějším projevem byla bezpochyby architektura. Skrze oběh architektonických modelů mezi Německem a Ruskem se zrodily zajímavé osmózy mezi německými a ruskými městy, což napomohlo vzniku hmotného prostoru těchto transferů. Postupně se tak na stránkách knihy rozvíjí síť měst a univerzit – slovy autora síť „uzlů v prostoru, mezi nimiž zůstává prázdno“ (s. 114). Michel Espagne se déle zdržuje u příkladu Drážďan a Tartu.⁹ Tato dvě periferní města, ležící na pomezích a tím pádem na křižovatkách, sehrála jedinečnou roli nejen v rámci autorem vymezeného prostoru, ale specifickým způsobem též při konstruování celoevropské vědecké scény. První z nich, „Florence severu“, v sobě překrývá čtyři kulturní a jazykové oblasti. Drážďany byly městem literárních setkání a uměleckého dění, jehož galerie, předně Tizianovy obrazy, významně

8 Kapitoly *L'usage de l'étranger dans la définition d'une culture artistique*, s. 84–100; *Pan théons allemand et slave dans la France du XIXe siècle*, s. 69–83.

9 Kapitoly *Dorpat, Derbt, Juriew, Tartu. Une Russie de langue allemande*, s. 37–52; *Rencontres russe et françaises dans la Florence des bords de l'Elbe*, s. 101–117.

ovlivnily Dostojevského při psaní *Idiota*. Vliv tohoto hlavního města saského kurfiřtského knížectví byl natolik významný, že se město stalo pro ruského spisovatele „místem pozorování Itálie“ (s. 108). Stejným způsobem se univerzita v Tartu stala v 50. letech 20. století „objektem nostalgie literárních historiků a předně slavistů, kteří zde rozjímali o literatuře na jakémisi okraji“ (s. 39–40). Město Dorpat čili Tartu bylo přitom otevřeným místem setkání: byl to přístav, z kterého se Humboldt vydal na svou expedici do střední Asie.¹⁰ Ve své kapitole o estonském městě Espagne ukazuje, do jaké míry interkulturalita nějakého místa umožňuje jeho otevření se novým prostorům a ulehčuje jejich pochopení.

Univerzita v Dorpatu, která byla místem intenzivního kulturního míšení již od momentu svého obnoveného založení v roce 1798/1802,¹¹ zůstala i v následujícím období významnou kulturní křižovatkou. Po druhé světové válce a éře sovětizace usilovali místní estonští vyučující znovu o rozvoj „mimořádné akademické sociability“ (s. 39). Nikoli náhodou se v Tartu roku 1950 usídlil Jurij Lotman a zahájil rozvoj kulturní sémiotiky právě na místní univerzitě a nikoli v Moskvě, kde tomuto oboru zůstaly dveře uzavřeny. Vzdálit se od centra napomáhá vymanit se z jeho politickému vlivu. Nemohla snad tato relativní svoboda být jedním ze znaků trvalosti interkulturního charakteru tartuské univerzity? V rámci míst paměti kulturních transferů se v případě této, dnes nejprestižnější estonské univerzity dle Espagne skutečně jedná o „centrum dlouhodobého transferu“ (s. 51).

Dějiny transferů v Rusku v období od počátku 19. do poloviny 20. století se vyznačují „akumulací německé paměti v ruském kontextu“, která se přetvořila ve funkční osmózu (s. 11). Jako v případě dějin měst či vědních oborů, podíl, který v rámci transferů zaujali Němci žijící v Rusku či v zahraničí, je zjevný. Německé humanitní obory se v Rusku mohly prosadit díky ruským intelektuálům, kteří studovali na území Německa či měli kontakty s německým vědeckým světem a byli schopni rozšířit existující síť a šířit německé vědecké koncepty.¹² Zvláštní pozornost Espagne věnuje Viktoru Žirmunskému. Každá etapa jeho vědeckého života je zároveň známkou jeho znovuobnoveného vztahu s německou sociální

10 Obvykle je počátek Humboldtovy cesty situován do Moskvy, etapa vedoucí z Dorpatu však byla zásadní pro jeho expedici, neboť poodhalila vědci lokální spolupráci – srov. kapitolu *Le voyage en Sibérie d'Alexandre de Humboldt*, s. 53–68.

11 Předchůdkyněmi moderní tartuské univerzity byly během švédské nadvlády Academia Gustaviana (1632–1665) a Academia Gustavo-Carolina 1690–1710.

12 To byl mimo jiné případ ruského filozofa a lingvisty Gustava Špeta, jenž se inspiroval psychologii Wilhelma Wundta a rozšířil její epistemologický rámec (s. 239–250).

vědou, a to způsobem, který zdůrazňuje nejen synkretismus, jenž v sobě Žir-munský projevil, ale zároveň zviditelňuje rozvrstvení momentů daného kulturního importu. Tento import nabýval dvou forem: přímé skrze jeho vlastní práce, či nepřímo prodloužením transferu započatého již jedním z jeho profesorů, konkrétně A. Veselovským, jenž zahájil novou éru rusko-německých vztahů. Vladimír Propp, jehož rodiče byli Němci, též bývalý student A. Veselovského, se také podílel na rozšíření těchto rusko-německých odborných vztahů. Autor přelomového spisu *Morfologie pohádky*¹³ byl velkým čtenářem Goetha. Jeho práce o smíchu nesou výraznější stopy německé filozofie než například Bachtinova díla.¹⁴ Příslušenství k německé menšině ale nebylo zejména ve 30. letech 20. století a po válce pro Proppa snadné společensky unést a bylo jím potlačováno. Skrze tyto tři výše jmenované příklady a důležitost osobního napojení na Veselovského se potvrzuje „vytrvalost německé vědy v ruské vědecké sféře“ (s. 11). Aniž by se fosilizovala, nepřestala se památka německé přítomnosti stále a znovu tvarovat. Její rekonpozice vyústily ve vytvoření „ruského okamžiku“ německé vědy. V knize najdeme další početné, zde neuvedené příklady prostředníků obou kultur. Skrze ně se na stránkách sprádá síť osobností a měst, které po desetiletí podporovaly vzájemné kulturní transfery, přičemž orientalismus a formalismus velmi znatelně ovlivnily tuto síť.

Ruský orientalismus se konstituoval na základě rusko-německé spolupráce, k níž se přidružily francouzské vlivy. Michel Espagne popisuje způsob, jakým Sergej Uvarov přilákal do Ruska německé a francouzské vědce Charmoye, Demange a de Sacyho (s. 134–144), a ukazuje, jak tyto kruhy nakonec vytvořily prostor střetávání se Němců a Francouzů.¹⁵

Vedle vědeckých kontaktů a vytvoření mezinárodního badatelského pole lze na příkladu orientalismu rovněž rozpoznat důležitost politična. Tři elementy tohoto vědeckého směru poodhalují vzájemné přechody mezi političnem a vědeckou sférou a osvětlují vztahy mezi mocí a vědou. Stvrzení této provázanosti doprovázelo rozmach ruského impéria, jež do sebe vstřebalo nová etnika, která zároveň potřebovalo lépe znát, aby bylo možné je lépe integrovat. S tím, jak se za pomoci vojenské a politické expanze obohacují císařské knihovny (drancováním, krádežemi nebo legálními koupěmi), dochází díky rozšiřování těchto sbírek k upevnění orientální vědy v Rusku. V konečném důsledku šel rozvoj oboru a vzájemných rusko-německých vztahů ruku v ruce s „onou velkou ge-

13 Srov. VLADIMÍR JAKOVLEVIČ PROPP, *Morfologie pohádky a jiné studie*, Jinočany, 2008.

14 Kapitola *Les racines allemandes du comparatisme de Propp et sa théorie du comique*, s. 218–238.

15 Kapitola *Origines franco-allemandes de l'orientalisme russe*, s. 118–144.

opolitickou hrou“ a s rusko-britskou konkurencí ve Střední Asii. Ta ostatně pomáhá osvětlit ruskou podporu německým vědcům a jejich východním expedicím (s. 140). I další příklady z oboru orientalismu odkazují na vztahy mezi vědeckými a politickými cíli – první studie o tocharském jazyce prováděné na počátku 20. století spojily ruské a německé bádání s nezanedbatelným politickým záměrem a pozadím.

V publikaci zaujímá významné místo téma literárního formalismu, v němž se střetl velký počet vzdělanců, různě napojených na toto hnutí.¹⁶ Tento směr se vymyká běžným oborovým kategorizacím, což z něj činí relevantní předmět bádání pro ty, jež se zabývají propustností mezi jednotlivými vědeckými obory. Formalismus během své existence opakovaně překročil oborové i geografické hranice svého původu, čímž se pokaždé významně transformoval. Studovat jeho vývoj prizmatem kulturních transferů se proto jeví jako vskutku pertinentní. V první kapitole Espagne sleduje linii vedoucí od Humboldta po Jakobsona přes Lévi-Strausse a studuje, jakým způsobem byl formalismus, který čerpal své kořeny v německé filologii, později Jakobsonem přeměněn během jeho exilového pobytu v Československu a USA. Česká epizoda zaujímá v Jakobsonově intelektuální biografii významné místo. V českém kontextu, v té době pod německým vlivem, vše původně směřovalo k znovuobjevení německých kořenů formalismu. Jakobsonova pražská zkušenost však nakonec nebyla docela poznamenána tímto návratem k německým kořenům. Ve svých spisech publikovaných v meziválečném Československu¹⁷ se Jakobson snažil minimalizovat dědictví toho, co formalismus přejal z německé filologie či z německých *Völkskunde*, a naopak hluboce zdůrazňoval „slovanský“ charakter tohoto směru, dle jeho vlastních slov, „málo přístupného románsko-německému světu“. Dle Jakobsona 20. let 20. století je „škola formalismu“ ve skutečnosti příliš vzdálená, ba dokonce cizí myšlenkám

16 Kromě již zmiňovaného Romana Jakobsona, Viktora Žirmunského či Vladimíra Proppa se v knize setkáme také s Viktorem Školovským a Borisem Michajlovičem Ejchenbaumem. Michel Espagne věnuje stručnou pozornost i osobnostem, které jim v Rusku předcházely a inspirovaly je (Veselovský, Potebnia). Zároveň vyzdvihuje velké množství německých učenců, kteří se o tento směr také zasloužili. Espagne nakonec zmiňuje badatele, kteří skrze své angažování ve strukturalistickém hnutí prodloužili život ruskému formalismu (Jurij Lotman, Claude Lévi-Strauss).

17 NATALJA AVTONOMOVA, *Slavische Rundschau i R. Jakobson v 1929*, in: *Issledovanija po istorii russkoj mysli, 2001–2002*, (ed.) M. A. Kolerova, Moskva 2002; JAKOBSON ROMAN, *Über die heutigen Voraussetzungen des Russischen Slavistik*, *Slavische Rundschau* 8/1929, s. 629–646. K české epizodě Jakobsonova života a k jeho angažování v rámci středoevropské formalistické školy srov. ROMAN JAKOBSON, *Formal'naja škola i sovremennoe russkoe literaturovedenie*, (ed.) Tomáš Glanc, Moskva 2011.

a vizím západního světa. Opětovně shledání formalismus s Německem přichází až později v USA, kromě jiného skrze Franze Boase (německý emigrant, zakladatel americké antropologie). Díky tomuto prostředníku dochází k setkání Jakobsona a Lévi-Strausse, které umožní nástup formalismu do Francie, kde bude skrze jeho strukturalistickou formu dále šířen.

Jakobson není jediným emigrantem, který obohatil kulturní transfery mezi Francií, Německem a Ruskem. V kruhu ruských exulantů-zprostředkovatelů 20. let sehrál významnou roli Alexandr Koyré, jenž se zasloužil o „import německé filozofie prostřednictvím ruského prismatu“. Upravil chápání německé filozofie a její recepce francouzskou školou, která německé filozofy „racionalizovala“. Podobně Alexandr Kojève byl prostředníkem Husserlovy a Heidegerovy fenomenologie ve Francii.¹⁸

Chronologie prací, které se věnují problematice transferů, odhaluje, do jaké míry byl rok 1989 přelomovým při vytváření a vývoji konceptu kulturních transferů. Zánik železné opony umožnil rozšíření studií započatých Michelem Espagnem díky nové spolupráci s badateli z Lipska, Moskvy a dalších center. Přesto se lze dále tázat, jaké místo v tomto rusko-německo-francouzském trojúhelníku zaujímá střední Evropa ve svých dalších jazykových mutacích (česko-, polsko- či maďarsko-jazyčných). Středoevropská a konkrétně česká přítomnost je v rámci vytyčeného trojúhelníku načrtnuta zejména skrze Jakobsonův exil v Československu, širší středoevropské pozadí však není v knize skutečně zohledněno. Můžeme tento fakt chápat tak, že otevřením prostorů transferů navenek se nelze vyhnout vytvoření jiných hranic? Jde přitom o pochopitelný jev, neboť v rámci studií transferů je nutné jasně ohraničit předmět výzkumu. Poznamenejme však, že se například české země mohou velmi snadno začlenit do německo-rusko-francouzských transferů či česko-německo-francouzských kulturních výměn či vytvořit dokonce vztahový čtyřúhelník. Ostatně střední Evropa, především v bádání o habsburské éře, byla již dříve studována perspektivou kulturních transferů, a to badateli, jejichž práce nechaly úspěšně vyniknout této době a prostoru kulturních výměn.¹⁹ Proudů a migrací v novodobých dějinách střední Evropy, zejména překračování národních a ideologických hranic, si také zaslouží, aby byly nahlíženy ve světle kulturních transferů, tak jak to mimo jiné ukázala

18 Kapitola *Le détour par l'Allemagne: itinéraires intellectuels de Koyré, Kojève, Gurwitsch*, s. 255–268.

19 Srov. například CLAIRE MADL, *Tous les goûts à la fois. Les engagements d'un aristocrate éclairé de Bohême*, Paris, 2013; TÁŽ, *Pour une étude des choix de langue en milieu plurilingue: représentations et pratiques en Bohême à l'époque des Lumières*, Revue historique 667/2013; CHRISTINE LEBEAU, *Aristocrates et grands commis à la cour de Vienne (1748–1791). Le modèle français*, Paris 1996.

Ioana Popa, když rekonstruovala středoevropské překladatelské kruhy a s nimi související kontakty mezi Francií a střední Evropou v letech 1947–1989.²⁰ Jedná se o skutečně plodný přístup pro uchopení středoevropského prostoru ve 20. století, zejména pro pochopení oběhu myšlenek, jež fungoval navzdory upevnění zdejších národních hranic. V této perspektivě se rýsuje nikoli strnulá nehybná Evropa, nýbrž Evropa taková, jejíž centra a periferie jsou v neustálém pohybu. Espagnovy studie o rusko-německo-francouzských transferech plně ukázaly, jak přínosný je tento metodologický přístup, jež kromě jiného našel návaznost v podobě tzv. *histoire connectée*. Perspektiva kulturních transferů nás zve ke studiu vztahů ve střední Evropě pod odlišným úhlem pohledu a vede k úvahám o jejich mnohovrstevném křížení a vzájemném proplétání ve 20. století.

Stéphanie Cirac

(přeložila Eva Hajdinová)

20 Kromě uvedené práce Ioany Popy je možné k tomuto tématu citovat také dizertační práci KRYSTYNA FRANK JACKOWSKA, *La réception de la littérature française en Pologne, 1944–1956: littérature, politique, idéologie*, Paris 2011.